

Eğitimdeki Gelişme ve Koşullar Bakımından Türkiye ve Geçiş Ekonomileri Karşılaştırması

A Comparison of Turkey and Transition Economies in terms of Educational Development and Conditions

Asst. Prof. Dr. Erol Karaca (Anadolu University, Turkey)

Abstract

The main objective of this research is to determine and evaluate the dimensions of educational development in Turkey in comparison with the Central and Eastern Europe (CEE) countries and Commonwealth of Independent States (CIS) countries. For this purpose, in this study, Turkey is compared to the Central and Eastern Europe (CEE) countries and the Commonwealth of Independent States (CIS) countries with regard to the educational development and conditions. In this study, carried out through comparative relation scanning model and literature model, the sample group was established the Central and Eastern Europe (CEE) countries and Commonwealth of Independent States (CIS) countries with Turkey. The research data was collected by means of data from HDI Report developed by United Nations Development Programme (UNDP). On the base of data obtained from report, the study concluded that the lowest rate of adult literacy and population with at least secondary education belongs to Turkey. The rate of enrolment in primary education, however, is higher in Turkey than most of the CEE and CIS countries. This affirmative data can be attributed to the high rate of young population and/or education campaigns in Turkey since the lowest rate of secondary education and the highest level of primary school dropout rate is also seen in Turkey. In addition, performance of 15-year old students in reading, mathematics and science is generally lower in Turkey, CEE and CIS countries than in OECD countries.

1 Giriş

Bilindiği üzere eğitim fırsat eşitliğinin sağlanması açısından önemli bir araç ve kalkınmışlık göstergesidir. Bu özelliği nedeniyle günümüzde yapılan teorik çalışmalarda eğitimin büyüme ve kalkınma konusundaki önemine dikkat çekilmekte ve eğitimde fırsat eşitliği sağlanması yönünde etkin politikalar üretilmesine vurgu yapılmaktadır. Beşeri sermaye ve sosyal sermaye ile ilgili alanyazın bir arada incelendiğinde eğitimin sosyalleşmeyi sağlamak bakımından taşıdığı önem ortaya çıkmaktadır. Okullaşma ve özellikle eğitime yönelik kamu harcamaları yoluyla daha çok öğrencinin eğitim sistemi içinde yer alması eğitimden elde edilecek faydanın da artmasına yol açmaktadır. Makro ekonomik boyutta ekonomik büyüme ve kalkınma, gelirin yeniden dağıtımı gibi konularda olumlu etkileri olan eğitim, bireysel açıdan da yaşam kalitesini artırıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Gradstein ve Justman, 2002). Hatta günümüzde eğitim, kişi başına düşen milli gelir kadar ülkelerin gelişmişlik düzeyinin saptanmasında etkili bir ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'na göre ülkelerin sosyo-ekonomik gelişme düzeylerinin sadece kişi başına düşen milli gelirdeki artışla, başka bir deyişle ekonomik büyümeyle ölçülmesi doğru değildir. Ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerinin saptanmasında kişi başına düşen milli gelire ilaveten eğitim standardının ve sağlık standardının da dikkate alınması gerekmektedir.

Bir ülkenin refah ve mutluluğu, o ülke insanların sürekli eğitim alarak sahip oldukları bilgi ve becerileri geliştirmelerine ve buna bağlı olarak ekonomik büyümeye yapacakları katkıya bağlıdır. Ülkenin sahip olduğu işgücünün nitelik ve verimini artırması, sürdürülebilir ve sosyal ekonomik kalkınmanın desteklenmesi, değişimin ve gelişimin anahtarı olan eğitimin görevidir (Ereş, 2005; Nartgün-Kösterelioğlu-Sipahioğlu, 2013). Bu bağlamda sosyo-ekonomik gelişmenin en önemli itici gücünün ve verimlilik artışının en önemli unsurunun, toplumun ve işgücünün eğitim düzeyi olduğu söylenebilir. Eğitimin büyüme ve kalkınmaya olan etkisi uluslararası karşılaştırmalar yoluyla da saptanmış olup, gelir düzeyi yüksek olan ülkelerin eğitim düzeylerinin de yüksek olduğu görülmüştür (Ünal,1996). Sonuç olarak ülke kalkınmasında eğitimin önemi vazgeçilemez bir gerçektir (Nartgün-Kösterelioğlu-Sipahioğlu, 2013: 82).

UNDP'nin1990 yılından bu yana yayınladığı İnsani Gelişme Raporlarında ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerini karşılaştırmak için geliştirdiği İnsani Gelişme İndeksi (HDI), "sağlık", "eğitim" ve "refah" olmak üzere üç standart ve bu standartları belirleyen dört ayrı ölçüt esas alınarak hesaplanmaktadır. Sağlık standardını belirleyen ölçüt, "doğumda yaşam beklentisi"; eğitim standardını belirleyen ölçüt, "beklenen okullaşma yılı" ve "ortalama okullaşma yılı"; refah standardını belirleyen ölçüt ise, "kişi başına düşen milli gelir düzeyi"dir.

Ülkeler için hesaplanan HDI'nın alabileceği en yüksek değer "1", en düşük değer ise "0"dır. Yukarıda değinilen refah, sağlık ve eğitim standartları ve bu standartları belirleyen ölçütler çerçevesinde insani gelişmişliğin yüksek olduğu ülkelerde, GDI değerinin "1"e yaklaştığı; buna karşın insani gelişmişliğin düşük olduğu ülkelerde ise, HDI değerinin "0"a yaklaştığı görülmektedir. Ülkeler için hesaplanan 2013 yılı HDI değeri

0,805-1 arasındaki ülkeler çok yüksek insani gelişme düzeyine, 0,712-0,796 arasındaki ülkeler yüksek insani gelişme düzeyine, 0,536-0,710 arasındaki ülkeler orta insani gelişme düzeyine ve 0,304-0,534 arasındaki ülkeler ise düşük insani gelişme düzeyine sahiptir (UNDP, 2013).

Günümüzde geçiş ekonomileri genel olarak gelir durumları, coğrafi konumları veya geçiş sürecindeki ilerleme durumlarına göre, “Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri (CEE)” ve “Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri (CIS)” şeklinde iki gruba ayrılır (Kesici, 2008). Bu iki grupta yer alan ülkelere ilaveten Çin, Kamboçya, Laos ve Vietnam da Asya’da yer alan diğer geçiş ekonomileridir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de eğitimde yaşanan gelişmelerin insani gelişmişliğe etkisinin, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilmiş 2013 yılı İnsani Gelişme İndeksine göre geçiş ekonomileri ile karşılaştırmalı bir değerlendirmesini yapmaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Türkiye’de eğitimde yaşanan gelişmelerin insani gelişmişliğe etkisi nasıldır?
- Geçiş Ekonomilerinde eğitimde yaşanan gelişmelerin insani gelişmişliğe etkisi nasıldır?
- İnsani gelişmişliğe eğitimin etkisi bakımından Türkiye ve geçiş ekonomileri arasında bir fark var mıdır?

2 Yöntem

Türkiye’de eğitim alanında yaşanan gelişmeler ile eğitim koşullarının yaşam kalitesi ile ilişkisinin, 2013 yılı İnsani Gelişmişlik İndeksine göre geçiş ekonomileri ile karşılaştırmalı bir değerlendirmesine yönelik bu çalışma, karşılaştırmalı türden ilişkisel tarama modelindedir. Ayrıca alan yazın taraması ve belge incelemesi ile yürütülen bu çalışmada, UNDP’nin 2013 yılı İnsani Gelişme Raporu, Dünya Ekonomik Forumu tarafından hazırlanan Küresel Rekabetçilik Raporu, OECD raporları ile bazı ülkelerin İstatistik Kurumları’nca hazırlanan raporları inceleme konusu yapılmıştır.

3 Bulgular

3.1 Türkiye’de Eğitimde Yaşanan Gelişmelerin İnsani Gelişmişliğe Etkisi

Küreselleşme, yaşam boyu eğitime artan gereksinim, iletişim teknolojilerindeki hızlı ve yoğun gelişmeler, diğer bütün kurumlar gibi eğitim kurumlarını da büyük ölçüde etkilemiştir. Bu gelişmeler, kuşkusuz eğitim kurumlarını ortaya çıkan bilgi toplumu yapısına uygun evrensel değerlere açık bilgi üretimine katkıda bulunabilen, bilgiyi yaratıcı biçimde kullanabilen, daha nitelikli insan yetiştirme zorunluluğu çerçevesinde etkilemektedir. Bu etkinin doğal bir sonucu olarak, tüm eğitim kurumları gibi öğretmen yetiştiren kurumlarda, programlarını gereksinimlere uygun ve daha işlevsel hale getirmek zorunda kalmaktadır. Bu kapsamda odaklanılan konunun kalite olduğu ve eğitimde kalite artırma çalışmalarının tüm ülkeler gibi Türkiye’nin de gündeminde olan önemli bir konu olduğu görülmektedir (Karaca, 2008). Eğitimdeki kalite arayışlarına rağmen Türkiye’nin Küresel Rekabetçilik Raporuna göre sıralamada düşüş gösterdiği başlıca alanlar arasında eğitim de yer almaktadır (Çoban, 2013). Tablo 1’de de görülebileceği üzere Türkiye’nin rekabetçilik düzeyi çerçevesinde eğitim bileşenleri bağlamında 144 ülke içindeki sıralaması son derece düşüktür.

Eğitim Alt Bileşenleri	144 Ülke İçindeki Sıralaması
Ortaöğrenim okullaşma oranı	93
Yükseköğrenim okullaşma oranı	56
Eğitim sisteminin genel kalitesi	82
Matematik ve fen eğitimi kalitesi	100
Yönetim okulları kalitesi	97
Okulların internete erişimi	68
Araştırma ve eğitim hizmetlerinin erişilebilirliği	77
İşbaşı eğitimin yaygınlık düzeyi	65

Tablo 1. Türkiye’nin Rekabetçilik Düzeyi Çerçevesinde Eğitim Bileşenleri **Kaynak:** Küresel Rekabetçilik Raporu

Aynı şekilde OECD’nin “Education at a Glance (Bir Bakışta Eğitim) raporunun sunmuş olduğu göstergeler ve karşılaştırmalar da, Türkiye eğitim sisteminin kalite sorunlarını açık bir şekilde gözler önüne sermekte ve son 40 yıllık dönemde nüfusun kentleşme oranında yaşanan büyük değişimin eğitim düzeyleri üzerindeki etkisinin yok denecek kadar az olduğunu, genel eğitim düzeyindeki gelişimin sınırlılık düzeyini net bir şekilde ortaya koymaktadır (Çoban, 2013). OECD’nin Bir Bakışta Eğitim raporuna göre Türkiye’nin eğitim düzeylerine ve kalitesine ilişkin analiz özeti verileri Tablo 2’de gösterilmiştir.

UNDP’nin İnsani Gelişme Raporlarına göre ülkelerin kalkınmışlık düzeylerinin ölçülmesi bakımından önemli bir standart olan eğitim kriterlerine göre Türkiye’nin yıllar itibarıyla kaydettiği gelişme Tablo 3’te gösterilmektedir.

Gösterge	Türkiye (%)	OECD Ortalaması (%)	Türkiye'nin Sıralamadaki Yeri
Okullaşma Oranları			
3 yaş (okul öncesi eğitim)	4	66	33/36 ülke
4 yaş (okul öncesi eğitim ve ilköğrenim)	17	81	38/38 ülke
5-14 yaş (tüm düzeyler)	94	96	37/39 ülke
İlköğrenim Mezunu ve Altı Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı			
25-64 yaş	58	Yetersiz veri	2/39 ülke
Ortaöğrenim Mezunu ve Altı Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı			
25-64 yaş	31	74	36/40 ülke
25-34 yaş	42	82	35/36 ülke
55-64 yaş	19	62	34/36 ülke
Yükseköğrenim Görmüş Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı			
25-64 yaş	13	31	37/41 ülke
25-34 yaş	17	38	35/37 ülke
55-64 yaş	9	23	34/37 ülke
Yükseköğrenim Giriş Oranları			
Mesleki Programlar	28	17	10/33 ülke
Üniversiteler	40	62	31/36 ülke
Mezuniyet Oranları			
Mevcut genç nüfus içinde ortaöğrenimi tamamlaması öngörülenlerin oranı	54	84	26/27 ülke
Mevcut genç nüfus içinde yükseköğrenimi tamamlaması öngörülenlerin oranı	23	39	26/28 ülke
Herhangi Bir Şekilde Eğitim Görmeyen ya da Çalışmayan Nüfusun Toplam Nüfusa Oranları			
15-29 yaş (2005 verisi)	43,6	15,0	1/32 ülke
15-29 yaş (2010 verisi)	36,6	15,8	1/32 ülke

Tablo 2. OECD'nin Bir Bakışta Eğitim Raporuna Göre Türkiye'nin Eğitim Düzeylerine ve Kalitesine İlişkin Analiz Özeti Verileri **Kaynak:** OECD; Çoban, 2013; Yılmaz, 2013.

Yıl	HDI Sıra	HDI Değeri	Eğitim İndeksi	Beklenen Okullaşma Yılı	Ortalama Okullaşma Yılı
2005	94	0.684	0.560	11.7	6.1
2006	92	0.694	0.574	12.1	6.1
2007	84	0.702	0.585	12.4	6.2
2008	84	0.704	0.588	12.3	6.3
2009	79	0.709	0.604	12.9	6.4
2010	83	0.715	0.608	12.9	6.5
2011	92	0.720	0.608	12.9	6.5
2012	90	0.722	0.608	12.9	6.5

Tablo 3. Yıllar İtibariyle Türkiye'de İGE ve Eğitim Bileşeni **Kaynak:** UNDP, 2013; TÜİK, 2014.

Türkiye, 2013 yılı İnsani Gelişme Raporu'nda 0.722 insani gelişme endeksi ile 90. sırada ve yüksek insani gelişme kategorisinde yer almaktadır.

Tablo 3'teki veriler incelendiğinde, genel olarak tüm göstergelerde bir yükselme olduğu söylenebilir. Nitekim 2005 yılında 0.684 olan insani gelişme endeksi değeri her yıl yükselerek 2012 yılında 0.722'ye ulaşmıştır. Bu bulgu, Türkiye'nin yüksek insani gelişme düzeyine sahip ülkeler grubunda yer alan bir ülke olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde 2005 yılında 0.560 olan eğitim endeksi değerinin 2010 yılına kadar her yıl yükselerek 0.608'e ulaştığı ancak bu artışın 2010 yılından itibaren durduğu görülmektedir. Kuşkusuz bu durumun ortaya çıkmasında, 2010 yılından itibaren İnsani Gelişme İndeksinin hesaplama yönteminde ve özellikle eğitim endeksi göstergelerinde yapılan değişiklikler etkili olmuştur. Eğitim endeksi göstergesi olarak 2010 yılından önce "yetişkin okur-yazarlık" kullanılırken, 2010 yılından sonra stok bir değişken olan "beklenen okullaşma yılı" göstergesi kullanılmaya başlanmıştır. Beklenen okullaşma yılının kısa dönemde çok fazla değişmemesi, eğitim endeksinin yükselme eğiliminde olmasını engellemiştir. Ayrıca 2010 yılından önce kullanılan yetişkin okur-yazarlık oranının 15 yaş ve üstü için hesaplanması yapılırken, 2010 yılı itibariyle kullanılmaya başlanan ortalama okullaşma yılı oranının 25 yaş ve üstü için hesaplanması da endeks değerlerini etkilemiştir. Türkiye eğitim göstergelerinde önemli iyileştirmeler sağlasa da 25 yaş ve üstü ortalama okullaşma yılının birkaç yıllık gelişmelerle çok fazla değişmesi mümkün değildir (Demir Şeker, 2011). Bu nedenle insani gelişme endeksi olması gereken düzeyden daha düşük olarak gerçekleşmektedir.

3.2 Geçiş Ekonomilerinde Eğitimde Yaşanan Gelişmelerin İnsani Gelişmişliğe Etkisi

UNDP'nin 2013 yılı İnsani Gelişme Raporuna göre ülkelerin kalkınmışlık düzeylerinin ölçülmesi bakımından önemli bir standart olan eğitim standardı göstergelerine göre geçiş ekonomilerinin kaydettiği gelişme Tablo 4'te gösterilmektedir.

	İnsani Gelişme Endeksi		Ortalama Okullaşma Yılı	Beklenen Okullaşma Yılı
	Sıralama	Değer	25 yaş ve üstü	
Ülkeler	2012	2012	2010	2011
Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri (CEE)				
Arnavutluk	70	0.749	10.4	11.4
Bosna Hersek	81	0.735	8.3	13.4
Bulgaristan	57	0.782	10.6	14.0
Çek Cumhuriyeti	28	0.873	12.3	15.3
Estonya	33	0.846	12.0	15.8
Hırvatistan	47	0.805	9.8	14.1
Macaristan	37	0.831	11.7	15.3
Makedonya	78	0.740	8.2	13.4
Letonya	44	0.814	11.5	14.8
Litvanya	41	0.818	10.9	15.7
Polonya	39	0.821	10.0	15.2
Romanya	56	0.786	10.4	14.5
Slovak Cumhuriyeti	35	0.840	11.6	14.7
Slovenya	21	0.892	11.7	16.9
Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri (CIS)				
Azerbaycan	82	0.734	11.2	11.7
Beyaz Rusya	50	0.793	11.5	14.7
Ermenistan	87	0.729	10.8	12.2
Gürcistan	72	0.745	12.1	13.2
Kazakistan	69	0.754	10.4	15.3
Kırgızistan	125	0.622	9.3	12.6
Moldavya	113	0.660	9.7	11.8
Özbekistan	114	0.654	10.0	11.6
Rusya Fed.	55	0.788	11.7	14.3
Tacikistan	125	0.622	9.8	11.5
Türkmenistan	102	0.698	9.9	12.6
Ukrayna	78	0.740	11.3	14.8

Tablo 4. Geçiş Ekonomilerinde İnsani Gelişme Endeksi ve Göstergeleri **Kaynak:** UNDP, 2013.

Tablo 4 incelendiğinde, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Slovakya, Macaristan, Polonya, Litvanya, Letonya ve Hırvatistan'ın ülkeler için hesaplanan 2013 yılı HDI değerine göre çok yüksek insani gelişme düzeyine sahip ülkeler grubunda; Beyaz Rusya, Rusya Federasyonu, Romanya, Bulgaristan, Kazakistan, Arnavutluk, Gürcistan, Makedonya, Ukrayna, Bosna Hersek, Azerbaycan, Ermenistan'ın yüksek insani gelişme düzeyine sahip ülkeler grubunda; Türkmenistan, Moldova, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın orta insani gelişme düzeyine sahip ülkeler grubunda yer aldıkları görülmektedir (UNDP, 2013). Bu bulgu, genel olarak CEE ülkelerinin insani gelişme değerinin CIS ülkelerinden daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Yine insani gelişmişlik bakımından en yüksek insani gelişme düzeyine sahip ülkeler grubunda yer almasa da CEE ülkelerinin hepsinin insani gelişme düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. HDI bakımından CEE ülkeleri arasında Slovenya, Çek Cumhuriyeti ve Estonya ilk üç sırada, Bosna Hersek, Makedonya ve Arnavutluk son üç sırada yer almaktadır. Yüksek insani gelişme düzeyine sahip olmakla birlikte bazı CIS ülkelerinin gerisinde kalan CEE ülkelerinin ortak özelliğinin AB'ye üye olmayan ülkeler grubunda yer alması dikkat çekicidir. HDI bakımından CIS ülkeleri arasında ise Beyaz Rusya, Rusya Federasyonu ve Kazakistan ilk üç sırada yer alırken, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan son üç sırada yer almaktadır.

İnsani Gelişme Raporu'na göre ülkelerin 2011- 2012 yıllarındaki HDI sıralamaları değerlendirildiğinde, CEE ülkelerinden Makedonya'da 2 puanlık gerileme, CEE ülkelerinden Arnavutluk, Ermenistan, Bosna Hersek, Hırvatistan, Romanya'da CIS ülkelerinden ise Azerbaycan ve Kazakistan'da 1 puanlık bir gerileme yaşanırken, CIS ülkelerinden Gürcistan'da 3 puanlık yükselme, CEE ülkelerinden Litvanya'da 2 puanlık yükselme, CEE ülkelerinden Letonya ve Estonya, CIS ülkelerinden ise Beyaz Rusya, Tacikistan ve Özbekistan'da 1 puanlık yükselme görülmektedir.

HDI göstergelerinden “ortalama okullaşma yılı” verileri incelendiğinde CEE ülkeleri arasında Çek Cumhuriyeti 12.3 ve Estonya 12.0 değeriyle en yüksek ortalama okullaşma yılı ile diğer ülkelerden ayrılırken, Makedonya 8.2 ve Bosna Hersek 8.3 değeriyle en düşük ortalama okullaşma yılına sahip ülkelerdir. CIS ülkeleri arasında ise Gürcistan 12.1 değeriyle en yüksek okullaşma yılı ile diğer ülkelerden ayrılırken, Kırgızistan 9.3, Moldova 9.7, Tacikistan 9.8 ve Türkmenistan 9.9 değeriyle en düşük okullaşma yılına sahip CIS ülkeleridir.

HDI göstergelerinden “beklenen okullaşma yılı” ölçütü bakımından CEE ülkelerinden Slovenya 16.9 değeriyle diğer ülkelere göre en yüksek beklenen okullaşma yılı oranına sahip iken, Arnavutluk 11.4 ile en düşük beklenen okullaşma yılı oranına sahip ülkedir. Tablo 4’te de görülebileceği üzere CEE ülkeleri arasında AB aday ülkeleri AB üye ülkelere oranla daha düşük beklenen okullaşma yılı oranına sahiptir. CIS ülkeleri bakımından ise Kazakistan 15.3 ile en yüksek beklenen okullaşma yılı oranına sahipken, Tacikistan 11.5 ile en düşük beklenen okullaşma yılı oranına sahip ülkedir.

4 İnsani Gelişmişliğe Eğitimin Etkisi Bakımından Türkiye ve Geçiş Ekonomileri Karşılaştırması

İnsani gelişmişliğe eğitimin etkisi bakımından Türkiye’nin geçiş ekonomileri ile karşılaştırması 2013 yılı İnsani Gelişme Raporu bağlamında, ortalama okullaşma yılı ve beklenen okullaşma yılı göstergeleri, eğitime erişim ve okullaşma oranları, öğrencilerin matematik, fen ve okuma yetkinlik düzeyleri, eğitim kalitesinden memnuniyet ve ilköğrenim bırakma oranı bakımından yapılabılır.

UNDP’nin 2013 yılı İnsani Gelişme Raporuna göre eğitim standardı bağlamında eğitime erişme, toplam kayıt oranı, öğrencilerin matematik, fen ve okuma yetkinlik düzeyleri göstergelerine göre Türkiye ve geçiş ekonomilerinin kaydettiği gelişme Tablo 5’te gösterilmektedir.

4.1 Ortalama Okullaşma Yılı ve Beklenen Okullaşma Yılı Göstergeleri Bakımından Karşılaştırma

Tablo 3 ve Tablo 4’teki veriler incelendiğinde, Türkiye’nin HDI eğitim standardı göstergelerinden ortalama okullaşma yılı (6,5) bakımından da CEE ve CIS ülkelerinin çok gerisinde olduğu görülmektedir. Türkiye’nin ortalama okullaşma yılı bağlamında en yakın olduğu ülke olan Bosna Hersek’te bile ortalama okullaşma yılının 8,3 olduğu görülmektedir. Aynı şekilde beklenen okullaşma yılı göstergesi bakımından da Türkiye, AB üyesi CEE ülkelerinden ve Arnavutluk dışındaki AB aday ülkelere daha düşük beklenen okullaşma yılı değerine sahiptir. Daha önce de değinildiği üzere eğitim göstergelerinde yapılan değişiklikler hesaplamaları etkilemiş ve özellikle okullaşma oranlarının arttığı ama mevcut okullaşma oranının nispeten düşük olduğu ülkeler için bu değişkenin kullanılması bu ülkelerin HDI değeri ve sıralamalarını olumsuz yönde etkilemiştir. Buna karşın, okur-yazarlık oranının oldukça yüksek olduğu ülkeler ise yeni değişkenin ayırt edici özelliğinin fazla olması nedeniyle daha üst sıralara çıkabilmişlerdir. Önceki yıllarda 15 yaş ve üstü için okur-yazarlık oranı alınırken, 2010 yılı raporunda 25 yaş ve üstü için ortalama okullaşma yılı alınmaya başlanması ise okur-yazarlık ve okullaşma oranı son dönemlerde artış gösteren ülkelerin aleyhine olmuştur (Demir Şeker, 2011)

4.2 Eğitime Erişim ve Okullaşma Oranları Bakımından Karşılaştırma

Tablo 5’teki veriler incelendiğinde, Türkiye’nin (90,8) okur-yazarlık oranı bakımından hem CEE ve hem de CIS ülkelerinin çok gerisinde olduğu görülmektedir. Türkiye’nin okur-yazarlık oranı bağlamında en yakın olduğu ülke Arnavutluk’tur. Bu ülkede bile okur-yazarlık oranı 95,9’dur. Okur-yazarlık oranı bakımından ilk sırada yer alan ülkeler ise Estonya ve Letonya’dır (99,8). HDI sıralaması bakımından CEE ve CIS ülkeleri arasındaki farklılık, okur-yazarlık oranı açısından söz konusu değildir. Zira okur-yazarlık oranının CIS ülkelerinde de CEE ülkeleri gibi yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulgu, CIS ülkelerinde HDI sıralamasında eğitimden çok diğer insani gelişmişlik standartlarının etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 5’te ortaöğretim ve üstü eğitime erişebilirlik incelendiğinde, Kazakistan, Çek Cumhuriyeti (99,8), Kazakistan (99,3), ve Slovakya (98,8) gibi geçiş ekonomilerinin ilk sıralarda yer aldığı; Hırvatistan (64,4), Makedonya (78,6) ve Polonya (80,0) gibi geçiş ekonomilerinin ise son sıralarda yer aldığı görülmektedir. Türkiye’de ise ortaöğretim ve üstü eğitime erişebilirlik yüzdesi ise 34,5’tir. Bu bulgu okur-yazarlık oranında olduğu gibi ortaöğretim ve üstü eğitime erişebilirlik bakımından da Türkiye’nin geçiş ekonomileri ortalamasının çok altında olduğunu ortaya koymaktadır.

2013 İnsani Gelişim Raporu’na göre Türkiye’de, ilköğrenimde net okullaşma oranı % 102,0; ortaöğrenimde net okullaşma oranı % 78,00 ve yükseköğrenimde %45.80 olarak saptanmıştır. İlköğrenimde net okullaşma oranı bakımından geçiş ekonomileri ortalamasının üzerinde olmakla birlikte ortaöğrenimde ve yükseköğrenimde geçiş ekonomilerinin gerisinde yer almaktadır. Türkiye ilköğrenimde net okullaşma oranı bakımından geçiş ekonomileri ortalamasının üzerinde bir oran sergilemekle birlikte, ilköğrenim bırakma oranının yüksekliği de dikkat çekicidir. Bosna Hersek’ten sonra ilköğrenim bırakma oranının en yüksek olduğu ülke Türkiye’dir.

Ülkeler	Eğitime Erişim		Toplam Kayıt Oranı (%)			Öğretmek için		Ortalama Skor		Ortalamadan Sapma		Eğitim Kalitesinden Memnuniyet (%)	İlköğrenim Bırakma Oranı (%)	
	Yetişkin Okur – Ortaöğretim ve Üstü (25 yaş ve üzeri)	Ortaöğretim ve Üstü (25 yaş ve üzeri)	İlköğrenim	Ortaöğretim	Yüksek öğrenim	Eğitilmiş İlkokul Öğretmeni (%)	Okuma	Mat. Bilim	Okuma	Mat. Bilim				
Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri (CEE)														
Arnavutluk	95.9	81.7	87.0	89.0	18.4	-	385	377	391	100	91	89	54.7	4.8
Bosna Hersek	97.9	-	88.0	90.0	35.9	-	-	-	-	-	-	-	67.9	26.8
Bulgaristan	98.4	92.6	103.0	88.0	53.0	-	429	428	439	113	99	106	35.4	6.2
Çek Cum.	-	99.8	106.0	90.0	60.7	-	478	493	500	92	93	97	71.4	0.4
Estonya	99.8	94.5	99.0	104.0	62.7	-	501	512	528	83	81	84	49.5	1.6
Hırvatistan	98.8	64.4	93.0	95.0	49.2	-	476	460	486	88	88	85	63.7	1.0
Macaristan	99.0	94.8	102.0	98.0	61.7	-	494	490	503	90	92	86	56.4	2.3
Makedonya	97.3	78.6	89.0	83.0	40.4	-	-	-	-	-	-	-	61.6	2.5
Letonya	99.8	98.4	101.0	95.0	60.1	-	484	482	494	80	79	78	51.0	5.4
Litvanya	99.7	90.2	97.0	98.0	77.4	-	468	477	491	86	88	85	51.1	1.6
Polonya	99.5	80.0	97.0	97.0	70.5	-	500	495	508	89	88	87	60.8	2.4
Romanya	97.7	86.8	96.0	95.0	63.8	-	424	427	428	90	79	79	45.3	4.9
Slovak Cum.	-	98.8	102.0	89.0	54.2	-	477	497	490	90	96	95	58.4	2.3
Slovenya	99.7	95.6	98.0	97.0	86.9	-	483	501	512	91	95	94	72.6	0.5
Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri (CIS)														
Azerbaycan	99.8	92.7	94.0	85.0	19.3	100	362	431	373	76	64	74	53.0	3.6
Beyaz Rusya	99.6	-	100.0	96.0	83.0	99.8	-	-	-	-	-	-	55.4	0.3
Ermenistan	99.6	94.4	103.0	92.0	51.5	77.5	-	-	-	-	-	-	45.7	2.3
Gürcistan	99.7	91.0	109.0	86.0	28.2	94.6	-	-	-	-	-	-	65.7	3.8
Kazakistan	99.7	99.3	111.0	100.0	40.8	-	390	405	400	91	83	87	49.9	0.2
Kırgızistan	99.2	81.1	100.0	84.0	48.8	68.4	314	331	330	99	81	91	47.7	2.4
Moldavya	98.5	93.3	94.0	88.0	38.1	-	-	-	-	-	-	-	53.7	4.8
Özbekistan	99.4	-	95.0	106.0	8.9	100	-	-	-	-	-	-	85.0	1.9
Rusya Fed.	99.6	94.7	99.0	89.0	75.9	-	459	468	478	90	85	90	38.0	3.9
Tacikistan	99.7	89.7	102.0	87.0	19.7	92.9	-	-	-	-	-	-	76.4	1.1
Türkmenistan	99.6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	74.3	-
Ukrayna	99.7	93.5	99.0	96.0	79.5	99.9	-	-	-	-	-	-	50.1	2.3
Türkiye	90.8	34.5	102.0	78.0	45.8	-	464	445	454	82	93	81	54.3	8.2

Tablo 5. Geçiş Ekonomilerinde ve Türkiye’de İGE Eğitim Standardı Göstergeleri **Kaynak:** UNDP, 2013.

4.3 Öğrencilerin Matematik, Fen ve Okuma Yetkinlik Düzeyleri Bakımından Karşılaştırma

OECD tarafından yürütülen Öğrenci Değerlendirme Programı(PISA) testleri farklı ülkelerden 15 yaşındaki öğrencilerin matematik fen ve okuma yetkinlik düzeylerini ortaya koymakta ve karşılaştırmaktadır. 2010 yılı sonunda yayınlanmış olan 2009 testi sonuçlarına göre Türkiye'nin 2003 yılından günümüze değin belirli bir ilerleme gösterdiğini ortaya koymaktadır. Buna rağmen Türkiye en düşük 1 ve en yüksek 6 ile puanlanan test sonuçlarına göre halen matematik, fen ve okuma alanlarında 2. düzeyde bulunmaktadır (Çoban, 2013: 23). 2013 yılı UNDP İnsani Gelişme Raporuna göre Türkiye okuma, matematik ve fen alanlarında verisi bulunan tüm CIS ülkelerinin, CEE ülkelerinden ise Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya'nın önünde, buna karşın diğer CEE ülkelerinin gerisinde yer almaktadır.

Tüm eğitim göstergeleri bakımından Türkiye hemen hemen geçiş ekonomilerinin gerisinde ve çoğu zaman geçiş ekonomileri ortalamasının altında yer alan bir ülke olmasına rağmen eğitim kalitesinden memnuniyet bakımından geçiş ekonomileri arasında önemli bir fark olmadığı ve hatta birçok ülkenin önünde yer aldığı görülmektedir.

5 Sonuç

2013 yılı İnsani Gelişme Raporuna göre Türkiye, 187 ülke arasında 90. sırada yer almakta ve hem tüm CEE hem de bazı ülkeler hariç CIS ülkelerinden daha düşük HDI değerine sahiptir. HDI sıralamasında Türkiye sadece CIS ülkelerinden Türkmenistan, Moldova, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın önünde yer almaktadır.

CEE ve CIS ülkeleri ile Türkiye'nin insani gelişme göstergeleri incelendiğinde, AB üye ve aday CEE, CIS ülkeleri ve Türkiye arasında farklılıklar olduğu, bu farklılıkların sadece gruplar bazında olmayıp gruplar içinde de önemli ölçüde değişkenlik gösterdiği, genel anlamda CEE ülkelerinin daha düşük kişi başı gayri safi milli gelir, doğumda yaşam beklentisi ve okullaşma yılına sahip CIS ülkelerinden daha iyi durumda olduğu görülmektedir. HDI sıralamasında 90. sırada yer alan Türkiye ise AB aday ülkelerden daha yüksek kişi başı gayri safi milli gelire sahip olmakla birlikte daha düşük ortalama okullaşma yılı ve beklenen okullaşma yılına sahiptir.

Türkiye'nin geçiş ekonomilerinden CEE ülkelerinin sıralamasına ulaşabilmesi için eğitim göstergelerinde mutlaka iyileştirme yapması kaçınılmazdır. Zira geçiş ekonomilerinin çoğundan daha yüksek kişi başı gayri safi yurt içi gelire sahip olmakla birlikte daha düşük ortalama okullaşma yılı ve beklenen okullaşma yılına sahip olması Türkiye'nin HDI sıralamasını düşürmektedir. Buna karşın HDI sıralamasında Türkiye'nin önünde yer alan CIS ülkelerinde ise HDI sıralamasını eğitimden çok diğer insani gelişmişlik standartlarının belirlediği görülmektedir.

Türkiye'nin HDI sıralamasını etkileyen eğitim indeksi değerleri düşüklüğünün hiç kuşkusuz en önemli nedeni, geçiş ekonomilerine, özellikle CEE ülkelerine göre Türkiye'de GSYH'den eğitime ayrılan payın düşük olması ve Türkiye'nin bu ülkelerin çok üzerinde nüfusa sahip olmasıdır. Hiç kuşkusuz bu durum Türkiye'de kişi başına düşen eğitim harcamalarının miktarını düşürmekte ve buna bağlı olarak Türkiye'nin HDI sıralamasını etkileyen okullaşma ve okur-yazar oranı gibi eğitim indeksi değerleri de söz konusu ülkelerle karşılaştırıldığında daha düşük çıkmaktadır.

Fırsat eşitliğinin sağlanması açısından önemli bir araç ve kalkınmışlık göstergesi olan eğitimin geçmişte olduğu gibi bugün ve gelecekte de önemini koruyacağı açıktır. Zira bir ülkenin eğitim düzeyi ne kadar yüksekse, ekonomik ve sosyal kalkınmışlık düzeyi de o oranda yüksektir. Bu bağlamda Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınma açısından eğitime daha fazla kaynak ayırması gerektiği açıktır. Geçiş ekonomileri ile karşılaştırıldığında, Türkiye'nin, kalkınmışlık göstergesi olan HDI sıralamasında üst sıralarda yer alabilmesi, eğitime vereceği öneme ve yapacağı katkılara bağlıdır.

Kaynakça

- Çoban, 2013. Verimlilik Stratejisi ve Eylem Planı (2014-2017), Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Verimlilik Genel Müdürlüğü Yayını, <http://www.ydd.org.tr/uploads/files/VSEP-Komisyonlar.pdf>.
- Demir Şeker, 2011. "Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi", DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, p. 2-9.
- Ereş, 2005. "Eğitimin Sosyal Faydaları: Türkiye-AB Karşılaştırması, Milli Eğitim Dergisi, 33 (167), http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/167/index3-eres.htm.
- Gradstein ve Justman, 2002. Education, Social Cohesion and Economic Growth, the American Economic Review, 92 (4), p. 1192-1204.
- Karaca, 2008. "Eğitimde Kalite Arayışları ve Eğitim Fakültelerinin Yeniden Yapılandırılması", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21, p. 61-80.
- Kesici, 2008. "Geçiş Ekonomilerinin Dönüşüm Sürecinde Avrupa Birliği Üyeliği ve İstihdam", Sosyal Siyaset Konferansları, p. 363-403.

- Nartgün-Kösterelioğlu-Sipahioğlu, 2013. “İnsani Gelişim İndeksi Göstergeleri Açısında AB Üyesi ve AB Üyeliğine Aday Ülkelerin Karşılaştırılması”, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3 (1): 80-89, http://egitimdergi.trakya.edu.tr/arsiv/2013_Cilt3_Sayi1/article7_%C5%9Eenay%20Sezgin%20Nartg%C3%BCn%2080-89.pdf.
- TÜİK, 2014, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/SecilmisUluslararasıGostergeler/metaVeriEkle.do?durum=metaGetir&menuNo=106>.
- UNDP, 2005. Human Development Report 2005, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/266/hdr05_complete.pdf.
- UNDP, 2006. Human Development Report 2006, <http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/267/hdr06-complete.pdf>.
- UNDP, 2008. Human Development Report 2007/2008, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/268/hdr_20072008_en_complete.pdf.
- UNDP, 2009. Human Development Report 2009, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/269/hdr_2009_en_complete.pdf.
- UNDP, 2010. Human Development Report 2010, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/270/hdr_2010_en_complete_reprint.pdf.
- UNDP, 2011. Human Development Report 2011, http://www.undp.org/content/dam/undp/library/corporate/HDR/2011%20Global%20HDR/English/HDR_2011_EN_Complete.pdf.
- UNDP, 2013, Turkey, <http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/Turkey.pdf>.
- UNDP, 2013. Human Development Report 2013, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/14/hdr2013_en_complete.pdf.
- Yılmaz, 2013. OECD Verileri Bağlamında Türkiye İçin Eğitimde Politika Önerileri, <http://tevsam.org/wp-content/uploads/2013/07/OECD.pdf>.